

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

- Лісовець О. В. Теорія і методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України : навч. посіб. / О. В. Лісовець. – К. : Академія, 2011. – 256 с.
- Мудрик А. В. Соціалізація человека : учеб. Пособие для студ. высш. учеб. заведений / А. В. Мудрик. – М. : Академия, 2004. – 304 с.
- Поліщук Ю. Й. Соціально-педагогічна діяльність сучасних громадських молодіжних об'єднань в Україні: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05 / Ю. Й. Поліщук // Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ : 2006. – 42 с.
- Харченко С. Я. Соціалізація дітей та молоді в процесі соціально-педагогічної діяльності: теорія і практика : монографія / С. Я. Харченко. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – 320 с.

Лагода К. І.*

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті розглядаються особливості патріотичного виховання дітей на уроках української літератури та значення уроків словесності для формування національно свідомих громадян України.

Наразі питання виховання справжнього громадянина є дуже актуальним. Тому треба звернути особливу увагу на виховання підростаючого покоління не тільки в родині, під час виховних заходів, а й під час навчальної діяльності. Саме в стінах школи відбувається соціалізація дитини, адаптація учня до соціальної діяльності. А саме українська література, як навчальний предмет подає моделі та норми поведінки, орієнтує на загальнолюдські цінності через поведінку героїв, їхні негативні та позитивні вчинки, через думки автора.

В умовах становлення української держави патріотичному вихованню належить пріоритетна роль. Україна – молода держава, що перебуває на шляху радикальних політичних, соціальних та економічних перетворень, обравши шлях переходу від тоталітарних ідеологій до свободи й демократії, національного відродження, цивілізованої, соціально зорієнтованої економіки, побудови нового громадянського суспільства на основі європейських стандартів. Сьогодні важливо відтворити в українському суспільстві почуття істинного патріотизму як духовно-моральної та соціальної цінності, сформувати в учнівської молоді громадянсько-активні, соціально значущі якості, які вона зможе проявити в усіх видах діяльності, і, перш за все, пов'язаних із захистом інтересів своєї родини, рідного краю, народу та Батьківщини, реалізації особистого потенціалу на благо української держави. Тому навчально-виховний процес у навчальному закладі необхідно вибудовувати таким чином, щоб пробудити в учнів національні почуття, виховувати в них повагу й любов до свого народу, до його вікових моральних

---

* © Лагода К. І.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

та духовних здобутків, а також самоповагу й гордість за свою Батьківщину, і на цій основі формувати суспільно значущі особистісні риси громадянина України: національну свідомість, духовність, трудову активність, морально-етичну, фізичну, екологічну і правову культуру. І рідна література – не просто одна з найголовніших складових, а й фундамент цієї ідеологічної системи.

Уроки літератури повинні стати основою патріотичної вихованості учнів, їхнього громадського змушніння, високої моральності та працелюбства, естетичної наснаги. Беззаперечно, велика роль у вихованні справжніх патріотів належить школі. Шкільне виховання справді спрямоване на те, щоб сформувати дитину свідомим українцем. І надзвичайну роль у цьому відіграє такий предмет як література, яка за своєю шкалою цінностей формує духовно-інтелектуальний світ справжнього громадянина. Адже попри всі принади комп'ютера, книжка, має свою унікальну магію, бо це так важливо чути художнє слово Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, О. Довженка та багатьох інших.

В основу системи патріотичного виховання на уроках української літератури потрібно покласти правдиве слово про свій народ, його споконвічне прагнення розбудувати Українську державу. Щоб художні твори посіли належне місце у формуванні складників вихованості патріотичних почуттів в учнів, на уроках української літератури необхідно моделювати ситуації, які сприятимуть розумінню учнями суспільно-політичних явищ, змальованих автором у творі, проводити аналогії із сучасністю; через мистецтво слова пробуджувати національну свідомість.

Отже, сутністю вчителя української літератури має бути висока культура, непохитна національна свідомість, глибоке розуміння тих складних завдань, які сьогодні потрібно розв'язувати незалежній Українській державі. Усе це він не тільки повинен передати своїм вихованцям, а й бути беззаперечним зразком для наслідування. Тільки систематичне національне виховання може подолати почуття національної меншовартості і сформувати людину – громадянина з національним складом мислення та природним почуттям гордості, що ти – українець.

Актуальними сьогодні є думки І. Огієнка та В. Сухомлинського про те, що до найважливіших ознак нації належить рідна мова, а з нею культура, яка стає душою нації. Зокрема, В. Сухомлинський зазначав, що в руках педагога слово є могутнім виховним засобом, яке здатне піднести, звеличити людину в її власних очах, утвердити її патріотичну свідомість і громадянську гідність, на все життя відкрити в її серці невичерпні й вічні джерела любові до своїх предків [1]. К. Ушинський говорив, що мова народу є цілковитим відображенням батьківщини і духовного життя народу: «Засвоюючи рідну мову, дитина засвоює не самі тільки слова, їх додавання і видозміни, але безліч понять, поглядів на предмети, безліч думок, почуттів, художніх образів,

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

логіку і філософію мови. Такий цей великий народний педагог – рідне слово» [1, с. 24].

Зважаючи на актуальність проблеми, метою статті є окреслення важливості уроків української літератури щодо формування національно-патріотичної свідомості учнів.

Патріотичне виховання – це виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємин, формування в молоді потреби та уміння жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної культури.

Художня література сприяє набуттю соціальних навичок, учитель допомагає становленню особистості, у ході чого формуються найбільш загальні, найпоширеніші риси особистості, адже література як шкільний предмет звернений не тільки до розуму дитини, але, у першу чергу, до її серця.

Відродження національної культури та підвищення ролі рідної мови є необхідними складовими мовної політики в сучасній Україні. Тому навчально-виховний процес у закладі освіти необхідно вибудовувати таким чином, щоб пробудити в учнів національні почуття, виховувати в них повагу й любов до свого народу, до його вікових моральних та духовних здобутків, а також самоповагу й гордість за свою Батьківщину, і на цій основі формувати суспільно значущі особистісні риси громадянина України: національну свідомість, духовність, трудову активність, морально-етичну, фізичну, екологічну і правову культуру.

У формуванні національної свідомості не можна оминати проблеми мови й мовлення. Учнівська молодь має усвідомити, що без оволодіння державною мовою неможливо стати повноцінним громадянином своєї держави, патріотом України та й просто інтелігентною людиною, кваліфікованим спеціалістом будь-якої галузі господарства [2].

Тож перед викладачем-словесником постає важливе завдання – сформувати національно-мовну особистість, яка має володіти такими вміннями та навичками:

- виявляти інтерес до вивчення української мови, відчувати потребу в здобутті знань і виробленні комунікативних умінь;
- створювати тексти, використовуючи різні мовні і мовленнєві засоби;
- імпровізувати мовлення відповідно до ситуації спілкування;
- будувати монологічний виступ, зокрема дискусійного характеру;
- користуватися різними стилями і типами мовлення;
- дотримуватися основних правил спілкування під час монологічного та діалогічного мовлення [1].

Ці завдання успішно вирішуються на уроках систематизації та узагальнення знань з української літератури, а також на

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

уроках розвитку мовлення.

Робота з формування патріотизму проводиться в кожному класі, однак обсяг її різний і залежить від загальної підготовки учнів, специфіки програмного матеріалу з української літератури та зв'язків з іншими шкільними предметами.

Для успішного здійснення патріотичного виховання школярів засобами художнього слова необхідні такі вміння й навички:

– визначати ідею і проблеми художнього твору, зіставляти конкретно-історичне, морально-етичне й загальнолюдське у творах.

– сприймати патріотичні мотиви та емоційно-естетичний тон у художніх творах.

– виявляти патріотичні позиції та світоглядні особливості письменника і літературного персонажа.

– самостійно аналізувати твір, виділяючи основні патріотичні почуття героїв, їхні вчинки та переконання;

– висловлювати власну думку про патріотичні мотиви твору, уміти їх відстояти та аргументувати, робити висновки.

Вивчення української літератури покликане формувати в дітей найвищі й найблагородніші людські якості, серед них любов до Батьківщини, почуття вічної правди і краси народу.

Учитель не повинен прагнути пояснити все в художньому творі. Не потрібно «вбивати» в голови учнів схеми та догми, слід допомогти їм побачити глибину художнього твору.

Якщо атмосфера уроку творчий характер, то сам процес спілкування вчителя з учнями, особливе відчуття краси українського слова сприяє народженню нових ідей. Отже, найважливіше для вчителя – не тільки як учити, а й чому вчити, що говорити про життя, людей, навколишній світ.

Підлітковий період у житті школяра – це підготовчий етап до формування ідеалів, які впливають на поведінку особистості. Якщо учні переймуться національними й духовними цінностями, ідеалами нашого народу, вони прагнутимуть до захисту цих цінностей. Учні мають знати про національний ідеал, про конкретних носіїв національної свідомості. Важливе місце тут відводиться особистостям письменників, твори яких вивчаються з першого по одинадцятий клас. Це Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Олександр Олесь. Ці світочі літератури стояли на сторожі державності, бо розуміли, якщо вона буде втрачена, то все решта не має ніякого значення.

Вони нічого не просили від України, а просто любили її синівською любов'ю і належали своєму народові до останнього подиху.

Тема любові до Вітчизни може бути продовжена учнями у творах роздумах.

Звісно, що кожний урок – це урок виховання патріотизму, людяності, доброзичливості, милосердя, любові до батьків, родини.

Виховання громадянськості й патріотизму виявляється

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

через любов до своєї країни, відданість їй, в усвідомленому бажанні та готовності стати на захист Вітчизни за прикладом своїх предків. Гарною підмогою в цьому є правильний підбір дидактичного матеріалу.

Розвиткові мовної особистості сприяє і позаурочна робота, спрямована на виховання учнівської молоді. Проведення предметних тижнів з літератури, українські вечорниці та літературні вечори, конкурси – усе це допомагає викладачу донести до учнів істину: «Рідна мова – це основа нашого буття, це те, що вирізняє нас у світовому соціумі серед тисяч народів, робить особливими, унікальними у своїй самобутності». А як нагорода викладачеві – призові місця учнів за участь у мовних конкурсах ім. Т. Г. Шевченка, а ще – поетичні проби пера.

Таким чином, формування національно-мовної особистості на уроках української літератури є необхідною передумовою для виховання національно свідомих українців.

Літературній освіті також відводиться особлива роль у формуванні соціального й морального обличчя юних громадян нашого суспільства, оскільки література є могутнім джерелом національної духовності, своєрідним генетичним кодом, пам'яттю народу. У художній літературі знаходять своє вираження його історія, його моральні цінності, ідеали, традиції, його ментальність, національний характер. Оволодіння національною літературою – це шлях до досконалого оволодіння українською мовою. Адже першоелементом літератури є мова в її різноманітних стильових вираженнях.

Літературу сприймають як першооснову духовного та соціального розвитку суспільства. Цю істину підтверджено всім ходом людської цивілізації. Уроки літератури повинні стати основою патріотичної вихованості учнів, їхнього громадянського змушнення, високої моральності та працелюбства, естетичної наснаги. Художня література спонукає учнівську молодь захоплюватися красою і самобутнім багатством рідної землі, національно-визвольною боротьбою українців, їхнім славетним минулим.

Основні шляхи якісного реформування викладання української літератури в навчальних закладах орієнтовано на проведення науково-дослідницької роботи щодо впровадження інновацій, розвиток творчих здібностей учнів, широке використання художніх творів, які виховують в учнів любов до рідної землі, свого народу, мови, власної історії та культури, тощо.

Якісна зміна у викладанні української літератури сприятиме становленню і розвитку насамперед національно свідомої особистості, бо в почуттях і характерах учнівської молоді домінуватиме український патріотизм, бажання жити і працювати задля розквіту Української держави.

Можна без перебільшення сказати, що у викладанні літератури за останні кілька років зроблено чимало. Рідна література відкрилася перед учнями новими гранями як могутнє джерело української духовності, своєрідний генетичний код,

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

пам'ять народу. Вона нерозривно пов'язана з національними і культурними традиціями. Це своєрідний художній літопис українців. Національний тип особистості виростає на ідеях національної філософії, народних ідеалах, традиціях, звичаях і обрядах, морально-етичних цінностях, тобто на культурно-історичному досвіді, здобутках народу впродовж багатьох епох.

Мистецтво, зокрема література, несе в собі вічні цінності. Вони загальнолюдські і водночас у кожного народу свої.

Навчаючи виховувати – основний девіз сучасної освіти. Кінцева мета навчання – вміння акумулювати отримані знання як спонукання до позитивної життєдіяльності. На прикладах літературних творів учні мають зосередитись на моральних акцентах, на проблемі вибору своєї життєвої й моральної поведінки. Завдання педагога полягає у розвитку та вдосконаленні вмінь учнів спостерігати, аналізувати, робити висновки, викликати бажання відповідати загальнолюдським ідеалам.

*Якщо ви хочете, щоб вас
пам'ятали, – сійте пшеницю;
якщо ви хочете, щоб вас
згадували десятки років,
– посадіть сад;
якщо ви хочете залишитись у
віках – виховуйте дітей.*

Питання про патріотизм стає сьогодні особливо актуальним, бо без патріотизму взагалі не може бути ніякого духовного становлення особистості. Особистість – це людина, яка розвивається в лоні історії та культури свого народу. Людина поза патріотизм – це людина поза історією, тобто людина позбавлена людських властивостей. Значить, без патріотизму можна виховати лише напівлюдину... Отже, ми обговорюємо актуальну тему, пов'язану безпосередньо із захистом людини.

Величезне значення має українська література у патріотичному вихованні, адже патріотизм – одна зі складових морального виховання. Навряд чи можна вважати моральною людину, яка не знає історію свого народу, своєї Батьківщини, рідної мови та літератури. У літературі чимало зразків патріотизму. Виховний вплив на учнів мають не лише твори, ай біографії письменників, життя яких є яскравим прикладом патріотизму.

Специфіка педагогічної роботи така, що ми сіємо зерна розуму і доброти, а проростають вони інколи не відразу, не раптом. Але якщо після наших уроків учні стануть хоч трохи чистішими, добрішими душею один до одного і оточуючих людей, якщо поняття честь, відповідальність, порядність, патріотизм врешті-решт не залишиться для багатьох звичайними словами, учитель може вважати своє завдання виконаним, нехай і не повністю.

Адже виховуючи в учнях любов до рідного краю, ми формуємо гідне майбутнє нашого народу.

Література:

1. Мостова Т. Уроки Сухомлинського / Т. Мостова // Демократ. Україна. – 2004. – 20 квіт. – С. 5.
2. Бик А. С. Провідна ідея педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського / А. С. Бик // Радянська школа – 1985. – №3. – С. 54–60.
3. Біляїв В. І. «На неокраїнім крилі...» / В. І. Біляїв. – Донецьк : Східний видавничий дім. НТШ – 2003. – 348 с.

Ліхацька А. Л.*

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ І ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті розглядається проблема розвитку комунікативних навичок учнів на уроках літератури, обґрунтовується її актуальність у межах сучасної концепції національної освіти. Розкриваються можливості забезпечення вчителем оптимальних умов для різнобічного мовленнєвого розвитку кожного учня. Розглядаються характеристики окремих груп методів та прийомів навчання, їх систем, що сприяють особистісно зорієнтованому творчому навчанню.

У реальному житті учень може стати конкурентоспроможним та успішним за умови високої мовленнєвої культури, активної мовленнєвої діяльності та цільового використання засобів комунікації.

Література – це вікно у світ, це сторінки великої книги життя людства. І допомоги осмислити цей світ – найголовніше завдання вчителя літератури.

Українська і зарубіжна література дають змогу залучити учнів до скарбниці світової культури; читання художнього тексту, його осмислення, логіка аналізу здатні звільнити сучасного школяра від надміру агресії, тиску розмаїтих комплексів; спілкування з творами відвертає учня від дешевих принад масової культури.

Перед учителем української і зарубіжної літератури з'являється потреба вчити дітей не технічному оформленню висловлювання, а інтерпретації, творчості на тлі художнього твору, адже результатом читацької діяльності є здатність побудувати усне чи писемне мовлення відповідно до жанрово-стильової манери письма автора, а також вести монолог, діалог, полілог, вибудовувати і вести дискусію, виголошувати промову тощо.

Комунікативно-мовленнєву потребу можна сформулювати, якщо учень усвідомить, що оволодівши тим чи іншим умінням, він розширить свої можливості спілкуватися, точно висловлювати свої думки, презентувати себе та продукт своєї діяльності.

Відомий учитель зарубіжної літератури О. Первак з Хмельниччини свого часу стверджував, що «навчити писати всіх яскраві твори неможливо, бо не у кожного є до цього природжений хист. І все ж «лірики» повинні отримати навички

---

* Ліхацька А. Л.